

Evropeizace českých odborových svazů: proměny strategie reprezentace zájmů a okruhu partnerů v procesu evropské integrace*

PETR FIALA, VÍT HLOUŠEK, OLDŘICH KRPEC**

Abstract: The Europeanization of Czech Trade Unions: Changes in Interest Representation Strategy and Partner Organizations in the European Integration Process

The process of democratic transition and consolidation has established conditions for important Czech interest groups in which interest groups have begun to face the challenges of Europeanization. The article focuses on changes that trade unions have been undergoing during the Europeanization process in respect to their internal structure, interactions with other political actors both on the Czech and European levels, changes of advocated interests, strategies of action, etc... Appropriate attention is paid also to the reaction of Czech trade unions to new challenges driven by European integration. The authors conclude, using data from original long-term qualitative research, that Europeanization is a proper conceptual tool eligible for the analysis of Trade Union.

Key words: Trade Unions; the Czech Republic; Europeanization; Qualitative Research Outcomes

Předkládaný článek se zabývá dopadem evropeizace na specifického aktéra procesu zprostředkování zájmů – odborové svazy či odborová sdružení. Autoři vycházejí z konceptu evropeizace politických aktérů. Následující text nejprve stručně rekapituluje postupnou tranzici a konsolidaci českého odborového hnutí, která připravila příznivé podmínky pro zapojení českých odborových svazů do procesů reagujících na postup evropské integrace. Konceptualizace pojmu evropeizace pak otevírá cestu k analýze různých oblastí, které může potenciálně tento proces u odborových svazů ovlivnit. Data, s nimiž příspěvek pracuje, byla získána dlouhodobým kvalitativním šetřením relevantních odborových organizací v České republice, který byl doplněn o rozsáhlý heuristický výzkum dostupných primárních zdrojů. Tato data ukazují, že z hlediska českých odborů představuje proces evropeizace relevantní výzkumný

---

* Tento článek byl zpracován v rámci projektu Političtí aktéři v procesu evropeizace a internacionalizace politického prostoru ČR Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (kód 1J 002/04-DP1).

** Autoři pracují na katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Kontakt: Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno, fiala@fss.muni.cz; hlousek@fss.muni.cz; krpec@fss.muni.cz.

a interpretační koncept, jež lze použít pro analýzu a vysvětlení proměn celé řady fenoménů spjatých s vnitřním životem a aktivitou českých odborových organizací.

1. Evropeizace českých zájmových skupin – obecný koncept

V souvislosti s procesy evropské integrace došlo k celé řadě změn, které se dotýkají politických systémů evropských zemí (Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 12). Konceptu evropeizace používáme v souvislosti s tím, jak se mění domácí politické instituce a procesy a konkrétní politiky evropských zemí v souvislosti s procesem evropské integrace (Radaelli 2000). Současná úroveň evropské integrace vytváří a rozvíjí určité struktury vládnutí na evropské úrovni, což znamená nejen tvorbu politických, sociálních a právních institucí, ale zejména formalizující se strukturu interakcí mezi těmito institucemi a vytváření politických sítí k řešení politických úkolů (Risse, Cowles, Caporaso, 2001).

V následujícím textu zkoumáme evropeizaci na případové studii proměn českých odborových sdružení v souvislosti s procesem evropské integrace. Tyto proměny mohou mít celou řadu dimenzí a mohou se projevovat v různých souvislostech. Diskutovat budeme vybrané oblasti, u nichž lze očekávat, že budou ovlivněny realitou integračních procesů. Zaměříme se na případnou změnu organizačních a regionálních struktur českých odborů, na změny v oblasti okruhu partnerů, se kterými spolupracují, na změny ve vzájemné komunikaci s klíčovými partnery, na případné změny zájmových preferencí, na vztahy s politickou reprezentací České republiky, na změny v oblasti financování s ohledem na prostředky z evropských fondů a konečně na případné proměny sebeidentifikace a rovinu loajality k evropskému sociálně-kulturnímu prostoru.¹

Evropu² v této stati chápeme jako prostor pro artikulaci, agregaci a reprezentaci zájmů. Jde tedy, kromě úrovně národního státu, o další rovinu, ve které lze ovlivňovat politiky, dosahovat výhod a získávat prostředky v souvislosti s cíli a činnostmi organizace. Může jít tak o prostor pro realizaci specifických zájmů odlišných od zájmů realizovaných na domácí scéně, ale také o prostředek, kterým lze dosáhnout zájmů, o jejichž realizaci a uspokojování se zájmová skupina snaží na domácí scéně („argumentace Evropou“). Evropský prostor přináší pro zájmové skupiny rizika (např. zostřená konkurence v důsledku vstupu na společný trh) a je impulzem pro jejich reakci. Stejně tak lze očekávat reakci na příležitosti spojené se evropskou integrací ČR (např. čtyři svobody, participace na tvorbě politik). S výše naznačenými úvahami souvisejí následující otázky. Vyžaduje zapojení českých zájmových skupin do evropského prostoru artikulace, agregace a reprezentace zájmů změnu jejich strategie a rozšíření jejich pole působnosti (regionálně i věcně)? Poskytuje evropský prostor hájení zájmů členů českých zájmových skupin argumenty a prostředky pro obhajobu a realizaci zájmů vůči vlastní politické reprezentaci?³ Jsou česká politická reprezentace⁴ a zájmové skupiny spíše konkurenty, nebo znamenal proces evropeizace etablování partnerských vztahů?⁵

V této souvislosti si je třeba uvědomit, že české zájmové skupiny obecně a konkrétně pak česká odborová sdružení čelí celé řadě výzev. Kromě evropské integrace je to především ekonomická a politická transformace české společnosti po roce 1989, dále je to i všeobecný trend globalizace světové ekonomiky. Pokud identifikujeme proměny českých odborových sdružení v referenčním období od 1989 do současnosti, je třeba mít na paměti, že tyto změny

mohou být reakcí těchto organizací na kterýkoliv z těchto tří trendů. Rozpad systému stovek státních podniků a nástup mnoha desítek tisíc soukromých firem v průběhu ekonomické transformace byl nepochybně impulsem k proměně forem i obsahu činností odborových sdružení. Obdobně musely české odbory reagovat na vstup nadnárodních korporací do české ekonomiky v důsledku přímých zahraničních investic, tedy na fenomén, který je především vyjádřením celosvětového globalizačního trendu. Konkrétní vyzorované proměny odborových organizací mohou být proto jen zčásti projevem výše vymezené evropeizace, zároveň budou zřejmě i reakcí na další klíčové trendy, které působí na tyto subjekty paralelně (srovnej Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 17).

Základní otázkou ve výše naznačených souvislostech tedy je, zda a jak se české zájmové skupiny, v našem případě jejich významný reprezentant – česká odborová sdružení – adaptovaly na evropské výzvy. Případně, jak jsou evropská formální pravidla a procedury, styly způsobů „jak dělat věci“ a sdílené hodnoty (definované a konsolidované v rámci utváření rozhodnutí EU) inkorporovány do logiky domácího politického diskurzu a tvorby domácích politik (Radaelli 2000:4)

2. České odbory v procesu demokratické tranzice a konsolidace

České odborové organizace prodělaly po změně režimu v rámci demokratické tranzice a konsolidace pozoruhodné proměny, které souvisely nejen s proměnou vnějšího prostředí, v němž odbory operovaly, ale také s jejich vnitřní strukturou, metodami obhajoby zájmů, členskou základnou atd. Vzhledem ke skutečnosti, že na výzvy evropeizace mohly odbory plně reagovat teprve tehdy, když byla jejich vlastní tranzice ukončena a kdy byl zároveň jasný harmonogram českého členství v Evropské unii (srov. Fiala et al. 2006: 8–10; Fiala 2005), je nezbytné alespoň rámcově přiblížit východiska a podobu samotné demokratické tranzice a konsolidace českého odborového hnutí.

Zatímco po roce 1945/1948 došlo k sjednocení zájmových skupin do masových a monolitických organizací řízených stranou, byla výzva demokratické tranzice nesena požadavkem výstavby nového zájmového pluralismu. Určitá kontinuita v některých oblastech přetrvávala, avšak řadu organizovaných zájmů bylo třeba konstituovat od počátku (Beyme 1994: 72). Toto obecné konstatování platí i pro české odborové hnutí.

Když v září roku 1990 schválil tehdejší federální československý parlament zásadní obrysy ekonomické reformy směrem k volnému tržnímu hospodářství, byly v rámci této koncepce zmiňovány i nástroje sociálního partnerství a kolektivního vyjednání na podnikové, odvětvové i celostátní rovině. Na podzim toho roku začala působit Rada hospodářské a sociální dohody⁶, tzv. tripartita, na federální i republikových rovinách.⁷ Proces institucionalizovaného dialogu byl tedy produktem vládní aktivity, nikoliv bezprostředního tlaku organizací zaměstnanců a zaměstnavatelů (Brokl, Mansfeldová 1996: 151–151). Postavení odborů nebylo zejména v první fázi tranzice jednoduché. Musely překonávat organizační i psychologické dědictví situace, kdy bylo Revoluční odborové hnutí pouhou převodovou pákou Komunistické strany Československa. Z toho plynula např. počáteční snaha odborů zamezit oficiálním kontaktům na politické strany, respektive snaha etablovat neoficiální kontakty napříč stranickým spektrem (Brokl, Mansfeldová 1996: 154). Dalším projevem transformační krize odborů byl úbytek

členské základny.⁸ Zejména v první fázi navíc existovaly snahy etablovat odborové organizace i mimo rámec Českomoravské konfederace odborových svazů (ČMKOS), která vznikla v listopadu 1993 (Kroupa, Mansfeldová 1997: 157).⁹

V letech 1993–1996, kdy vládla stabilní většinová koaliční vláda složená z pravicových stran ODS, KDU-ČSL, ODA a KDS, bylo postavení tripartity relativně slabé. Vláda byla zejména vůči odborům schopna prosadit většinu svých požadavků souvisejících s nutnou ekonomickou a společenskou transformací. Po roce 1996 došlo ovšem, zejména ze strany odborů, k posílení pozice partnerů intermediárního procesu. Z politického hlediska došlo po volbách 1996 k oslabení vlády (menšinový pravicový kabinet, jenž byl po předčasných volbách 1998 vystřídán vládou ČSSD). Odbory již nebyly vůči menšinové vládě *apriori* slabším partnerem a po nástupu ČSSD do pozice jediné či nejsilnější vládní strany (1998–2006) se zlepšil přístup odbory hájených zájmů přímo k orgánům exekutivní moci. Tuto proměnu vztahů mezi odbory a vládou lze ilustrovat na základním dokumentu tripartity – Generální dohodě, která stanovovala základní rámec reformních opatření odsouhlasených odbory, zaměstnavateli i vládou.¹⁰ V letech 1991–1994 byla Generální dohoda uzavírána každoročně, v letech 1995 a 1996 se ji uzavřít již nepodařilo. V letech 1997 a 1998 ani nedošlo k pokusu o její uzavření a narůstal počet pracovních konfliktů, stávek a demonstrací, byť v daleko menší míře než v jiných transformujících se zemích (Polsko, Maďarsko). Opětovně byl sociální dialog zintenzivněn až po nástupu sociálnědemokratické vlády v roce 1998, avšak již nebyl formalizován Generální dohodou (Vodička, Cabada 2003: 190–192).

Mezitím se ovšem odborům, a zejména ČMKOS, podařilo posílit své vazby na levicově orientovanou ČSSD, čímž i přes slábnoucí členskou základnu podstatně zvětšily svůj vliv v procesu prosazování zájmů. Již v období poloviny 90. let sílily kontakty mezi odbory a ČSSD, která se svým levicovým zaměřením stala přirozeným partnerem jejich aktivit. Symbolickým příkladem může být politická kariéra předsedy ČMKOS Richarda Falbra, který se stal nejprve v roce 1998 nezávislým senátorem s podporou ČSSD a dnes zastupuje ČSSD jako poslanec v Evropském parlamentu. Když vznikla v roce 1996 menšinová koaliční vláda, byla tolerována ČSSD, která tak získala významné nástroje k ovlivňování vládní politiky (srov. Fiala, Hloušek 2003: 28–34). Naplno se ovšem odbory vrátily do politické arény jako silný politický partner vlády až po roce 1998, kdy se ČSSD stala nejsilnější vládní stranou.

Shrňme-li výše uvedená konstatování, je možné říci, že odbory se od poloviny 90. let nacházejí nikoliv ve stavu vlastní tranzice, ale postupně konsolidace. Upevnily jak své politické vazby na ČSSD jako nejvýznamnější českou levicovou stranu, tak také další formální i neformální vazby a kanály, jimiž prosazují svůj vliv. To vše se děje v situaci, kdy i základní právní rámec fungování odborů zůstává velmi stabilní (srov. Kolář, Syllová 2005: 25–28). I přes některé přetrvávající deficity (odborům se nepodařilo etablovat instituce dialogu sociálních partnerů na krajské rovině, zaměstnavatelské svazy zůstávají nadále poměrně slabé) a přes obecné problémy, jimž musejí čelit odbory ve všech vyspělých postindustriálních zemích (pokles členů atd.) je možno konstatovat, že tranzice i konsolidace odborového hnutí proběhla úspěšně. Problémy, kterým musí odborové hnutí čelit, se podobají spíše problémům vyspělých post-industriálních zemí (srov. např. Kroupa et al. 2004: 9–13 a 29 a n.), než společností v tranzici. V tomto prostředí můžeme vzhledem k výše přijaté premise o vztahu tranzice a evropeizace konstatovat, že prostor pro evropeizaci odborů se otevřel v řadě případů již v polovině 90. let.

3. Proces evropeizace odborových sdružení České republiky

3.1 Jak se změnilly české odbory v průběhu evropské integrace?

Evropskou integraci chápeme jako kontinuální proces přibližování České republiky EU, který vyvrcholil 1. 5. 2004 vstupem ČR do EU. Pro české odbory znamenal tento proces významnou výzvu spojenou s příležitostmi i riziky¹¹ a existenci této výzvy si relativně brzy uvědomily. Jejich reakce ať už v rovině organizačních proměn, proměn strategií, navázání nových vztahů s partnery a změny okruhu či charakteru sledovaných zájmů je předmětem této části textu.

Lze říct, že napojování českých odborových sdružení na evropský prostor začalo již v první polovině 90. let. Nejpozději v druhé polovině 90. let již nabralo konkrétní, často i institucionalizované podoby. Příkladem může být ČMKOS, která se začala zabývat monitoringem potenciálních evropských dopadů integračních snah na oblasti jejich zájmů již od začátku 90. let, kdy bylo zřejmé, že česká republika do ES směřuje. V roce 1996 pak byl především z její iniciativy založen Evropský integrační tým jako nezávislá struktura složená z představitelů ČMKOS a zástupců dalších odborových svazů. Úkolem tohoto týmu bylo prvotní šíření informací o evropské integraci a vytváření stanovisek ČMKOS k jednotlivým pro odbory relevantním otázkám s evropskou integrací souvisejícím. Zároveň se již od začátku 90. let projevují důsledky hospodářského napojování se na prostor západní Evropy, dochází k přesunu těžiště zahraničního obchodu ČR směrem k západní Evropě a evropským společenstvím. S tím souvisí mimo jiné pronikání zahraničních investic do ČR a působení nadnárodních společností na jejím území. Převzetí původních státem kontrolovaných podniků, zakládání nových podniků zahraničními investory a zánik řady českých firem v důsledku rostoucí konkurence, to jsou jevy, na které musely odbory pružně reagovat.¹² Paralelně s napojováním se české ekonomiky na prostor ES/EU docházelo s stále dochází k přesměrování části pozornosti a aktivit českých odborových sdružení do této oblasti.

Skutečné vztahy transnacionálního charakteru (srovnej Císař 2005: 54–72) – provázání vnitrostátních českých odborových sdružení s jejich evropskými protějšky – poměrně rychle následovaly. Nejčastější formou těchto vztahů je členství českých odborových organizací v jednotlivých evropských odborových federacích a paralelní komunikace ČMKOS s Evropskou odborovou konfederací (*European Trade Union Confederation*; srov. Sörries 1999: 67–70). V okamžiku, kdy Česká republika definitivně vstoupila do EU, byla významná česká odborová sdružení již dlouholetými členy evropských odborových federací.

Česká odborová sdružení se zapojovala do evropských federací buďto postupně prostřednictvím statutu pozorovatele, nebo se stala přímo členy. Bylo obvyklé, že plné členství včetně hlasovacího práva získaly české odbory dlouho před vstupem ČR do EU.¹³ Zapojení českých odborů do evropských konfederací bylo prakticky ve všech případech poměrně aktivní¹⁴ a v podstatě všechny významné odborové svazy jej považují za velmi hodnotnou příležitost, která přinesla řadu pozitiv. Vzhledem k intenzivnímu napojení na evropské federace svých protějšků v EU, mohla česká odborová sdružení využívat i rozvinutou komunikační a servisní síť, která znamenala vlastně dlouholetou přítomnost v prostředí zájmové reprezentace v evropském prostoru.¹⁵

V okamžiku vstupu ČR do Evropské unie proto převládá mezi zástupci předních odborových sdružení pocit, že jejich napojení na evropský prostor je dostatečné a není třeba na vstup

významněji reagovat.¹⁶ Samotný vstup ČR do Evropské unie tak pro české odbory znamenal v tomto ohledu například nárůst nákladů na platby příspěvků evropským federacím a tam, kde se jejich statut měnil z pozorovatele na člena, vznik hlasovacího práva. Co se týče obsazování konkrétních funkcí v rámci evropských federací, docházelo k němu postupně a již krátce po vstupu ČR do EU bylo možno konstatovat, že role a význam českých odborových organizací v EU je adekvátní postavení a velikosti České republiky v evropském kontextu.

V rámci českých odborových sdružení nedošlo proto v souvislosti se vstupem do EU k žádným významným změnám v organizační či regionální struktuře, žádné takové změny nebyly shledány potřebnými či nutnými a podle vyjádření čelných představitelů odborových sdružení se s nimi nepočítá ani do budoucna. Pokud jde o případné budování vlastní reprezentativní struktury v podobě divize či kanceláře v přímo v sídlech EU, velká většina českých odborových sdružení s takovou strukturou nepočítá.¹⁷ Vzhledem k relativně omezeným personálním a materiálním možnostem českých odborových sdružení, ale především vzhledem k fungující spolupráci s evropskými federacemi, není přímá reprezentace v Bruselu potřebná. Naopak, představitelé českých odborů vnímají své členství v evropských federacích jako svou dostatečnou a dlouholetou přítomnost v EU.

Analýza proměn českých odborových sdružení v souvislosti s fenoménem evropské integrace v následujících pasážích textu, se do značné míry opírá o sumu dat, která byla získána rozsáhlým empirickým šetřením relevantních českých zájmových skupin realizovaným v letech 2005 a 2006.¹⁸

3.2 Partneri českých OS, vztahy s nimi a charakter vzájemné komunikace

Jedním z důsledků evropské integrace České republiky je propojování vnitrostátního prostoru zájmové artikulace, agregace a reprezentace s prostorem evropským. Ten navíc z geografického hlediska nezahrnuje pouze stávající členské státy EU, ale v širším slova smyslu (a do určité míry) i další země ucházející se o členství v EU a v některých ohledech i země s jistou formou přidružení k EU (srovnej Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 16). Napojení se na jednotný vnitřní trh, omezení výkonu části suverenity ve vymezených otázkách a významný nárůst intenzity transnacionálních vztahů (srovnej Smekal 2005: 345–346), to vše jsou významné skutečnosti, na které musely reagovat i české odborové organizace. S vědomím již diskutované skutečnosti, že se české odbory napojovaly na evropský prostor organizovaných zájmů často již v polovině 90. let, je zajímavé položit si otázku, zda a jak se proměnil okruh partnerů, nebo zda a jak se v této souvislosti proměnily kanály komunikace s těmito partnery.

Je přirozené, že počet partnerů, s nimiž vstupují česká odborová sdružení do vzájemných vztahů, se v důsledku vstupu do EU rozšířil. Česká odborová sdružení ještě před vstupem ČR do EU intenzivně komunikovala se svými protějšky z členských zemí Evropské unie a to především prostřednictvím evropských odborových federací. I díky aktivní roli v těchto organizacích navazovaly české odbory postupně kontakty s evropskými institucemi (Evropská komise, jednotlivá GD, ECOSOC, Výbor pro sociální dialog, sdružení zaměstnavatelů, výbory strukturálních fondů atd.). Společná stanoviska jednotlivých zastřešujících odborových organizací ke konkrétním problémům jsou pak pochopitelně prezentována zástupci federací především Evropské komisi a Evropskému parlamentu. Při bližším pohledu na charakter a intenzitu činností českých odborových sdružení v rámci těchto struktur lze konstatovat, že

se nejpozději od okamžiku vstupu ČR do EU nejedná o pasivní přijímání informací a norem, ale o snahu o přiměřený podíl na tvorbě těchto společných postojů.

Je logické, že vliv českých odborových organizací odpovídá velikosti a ekonomické síle České republiky. Zajímavé ovšem je, že představitelé odborových sdružení považují své postavení mezi odboráři z jiných zemí (máme na mysli země původní evropské „patnáctky“) za velmi dobré. Jednoznačně převládá konstruktivní charakter komunikace a s občasnými výjimkami některých specifických sektorů (například sektor zemědělství, stavebnictví a architektura) i modus spolupráce.¹⁹ Konstruktivní a kooperativní charakter vztahů mezi našimi odbory a odbory ostatních členských zemí (či odbory a zaměstnavateli na evropské úrovni) není významně narušen ani natolik kontroverzními tématy, jako jsou přechodná období omezující volný pohyb osob. Velmi pozitivně představitelé českých odborových sdružení hodnotí informační servis, který od svých evropských odborových federací dostávají. Komplexní a cílené informace – v míře a kvalitě dosud nevídané – umožňují následně informovat jednotlivé členské organizace a členy v ČR. S tím velmi úzce souvisí také revoluce na poli informačních technologií (IT) a nové standardy v míře a kvalitě jejich využití. Určitá propast jak ve vybavenosti IT, tak v míře IT gramotnosti i jazykové vybavenosti se tak postupně zmenšuje.²⁰

Věcný charakter práce zástupců českých odborů reprezentujících v EU lze ilustrovat i na významu, který představitelé našich odborů přikládají přeshraniční spolupráci se sousedními zeměmi.²¹ Mnoho odborových sdružení se do takové spolupráce zapojilo, v řadě případů došlo v nedávném období i k určité formě institucionalizace takových vztahů.²² Nejintenzivnější je tato spolupráce s Rakouskem a Německem a to i přes skutečnost, že zde může existovat řada třecích ploch (migrace za prací a přechodná období, tzv. „sociální dumping“ levné pracovní síly, ekologické otázky atp.).²³ Zástupci těch odborů, které se zapojily do evropských struktur nejdříve, oceňují vstřícné přijetí v rámci těchto organizací a pomoc odborářů ze „starých“ členských zemí. Zejména šlo o uvedení do mechanismů tvorby postojů, konzultací a vydávání stanovisek, zapojení do činnosti odborných a konzultačních orgánů. Stejnou službou se pak české odbory cítí být povinovány aktuálně přistoupivším a kandidujícím zemím. Intenzivní je v této souvislosti komunikace s odboráři z Balkánu (Bulharsko, Rumunsko, Chorvatsko).²⁴

Úroveň intenzity a kvalita dialogu s přirozeným partnerem českých odborů – českými zaměstnavatelskými svazy – je dle reflexe představitelů odborových sdružení překvapivě nízká. Za příčinu je považována zejména slabost a malá aktivita tohoto sociálního partnera. Tato skutečnost pak možná vede k ještě intenzivnější snaze o navázání efektivního sociálního dialogu na evropské úrovni.

3.3 Zájmy a strategie

V námi sledované souvislosti evropské integrace podle všeho nedošlo k rozšíření okruhu zájmů hájených českými odbory.²⁵ Pracovní místa, pracovní podmínky a sociální jistoty zaměstnanců jsou hájeny spíše pozměněnými prostředky. Výrazně se nicméně rozšířil okruh subjektů, se kterými české odbory při své činnosti komunikují a kooperují, objevily se nové příležitosti k ochraně zájmů a zároveň nová rizika pro zaměstnance. Kontinuitu a jistou neměnnost hájených zájmů považují české odbory za svébytnou hodnotu. Do období harmonizace evropského a českého pracovního práva byla pro české odbory klíčová komunikační rovina jediná – rovina komunikace s českým státem (vládou ČR) a českými zaměstnavateli. Vstup

do EU však otevřel nové možnosti. České odbory pochopitelně mohou působit na evropskou pracovní legislativu přímo v procesu její tvorby, navíc mohou argumentovat obvyklými postoji a zvyklostmi v EU vůči vlastní politické reprezentaci. Je-li možné považovat EU za prostředí zakládající si na solidaritě a dobře chráněných zájmech pracujících v rámci sociální dimenze společného trhu, pak je argumentace situací a standardy v EU (nejde jen o právní, ale i mimoprávní normy) cenným prostředkem v rukou odborů pro komunikaci s představiteli ČR a do jisté míry i asociacemi zaměstnavatelů. Představitelé českých odborových sdružení pak potvrzují, že tento typ argumentů užívají velmi často.²⁶

V rámci specifické české hospodářské transformace byla k okamžiku vstupu do EU dosažena určitá úroveň vlivu odborů a konkrétní úroveň sociálně-pracovní ochrany zaměstnanců. Sbližování úrovně ochrany pracovníků bude nutným následkem materiálního dokončení evropské integrace. Další zvyšování úrovně těchto standardů mohou na evropské úrovni prosazovat i české odbory za využití potenciálu materiálně, personálně, politicky a historicky silných německých či francouzských odborových sdružení.²⁷ To je velká příležitost pro české odbory plynoucí bezprostředně z procesu evropské integrace, jde zároveň o jeden z důvodů pro aktivní zapojení se českých odborů do evropských struktur a pozitivní hodnocení činnosti partnerských organizací a evropských odborových federací.

3.4 Vztahy s politickou reprezentací České republiky

Velmi významným tématem v souvislosti s evropskou integrací je vývoj vztahů českých odborů k politické reprezentaci České republiky. Lze předpokládat, že české odbory budou jednat spolupracovat s českou politickou reprezentací ve věcech společných priorit při prosazování českých zájmů v EU, zároveň se budou za pomoci argumentace zvyklostmi a trendy v EU snažit ovlivnit české politiky ve prospěch svých členů tam, kde se jejich postoje rozcházejí.

Co se společného postupu české politické reprezentace a odborů v EU týče, zástupci českých odborů většinou uvádějí, že jejich komunikace spolupráce s představiteli ČR v EU je poměrně omezená.²⁸ Někteří představitelé odborových sdružení vyzdvihují nezávislost odborů a považují omezenou míru kooperace s politickými reprezentanty za vhodnou.²⁹ České odbory zároveň nepovažují politickou reprezentaci ČR v EU (zejména pak české poslance evropského parlamentu) za kompetentní, přinejmenším v záležitostech jejich zájmu.³⁰ Celkové hodnocení aktivit (zejména) českých poslanců Evropského parlamentu je velmi rozpačité – čeští poslanci „nepomáhají ani neškodí“. Komunikace s českými zástupci je nahodilá a obvykle *ad hoc*, k výraznější institucionalizaci vztahů zatím nedošlo a většina odborářů o ni ani zvláště neusiluje. Vztahy jsou ponejvíce na bázi osobních známostí. Celá řada zástupců českých odborů jmenovala jako výjimku z nekompetentních či neangažovaných „europoslanců“ Richarda Falbra (ČSSD).³¹

Je pochopitelně otázkou, do jaké míry je tato situace důsledkem pravicové orientace aktuálních poslanců EP za Českou republiku. Stejně tak je možné, že Evropský parlament je ze své podstaty institucí, která není v současnosti v centru zájmu českých odborářů. Zástupci českých odborů často uvádějí, že nejvýznamnější je pro ně komunikace s jejich odborářskými protějšky z Německa či Rakouska. Komunikace s ostatními subjekty je pak zprostředkována evropskými odborovými federacemi v podobě společných stanovisek ke konkrétním problémům (ať už jde například o ECOSOC či Výbor pro evropský sociální dialog).

3.5 Prostředky a jejich čerpání

Česká odborová sdružení nečerpají výraznější objem finančních prostředků z evropských fondů.³² Jedinou oblastí, ve které odbory významněji využily těchto prostředků, je školení pracovníků.

Zástupci většiny českých odborů konstatují, že si uvědomují existenci a potenciální dostupnost určitých prostředků z evropských zdrojů a v budoucnu miní o přístup k těmto prostředkům usilovat. V současné době však českým odborům chybí materiální a personální kapacita nutná k (přinejmenším po formální stránce) velice náročnému procesu ucházení se o prostředky.³³

Ve většině případů neexistuje zvláštní sekce zabývající se touto problematikou, česká odborová sdružení nemají snahu navázat spolupráci s externími odborníky na oblast získávání prostředků z EU. Reprezentanti českých odborů často uvádějí, že míra i charakter účelové vázanosti potenciálně dostupných prostředků nevyhovuje jejich potřebám. Zaznívá i obava, že takto poskytované prostředky jsou pro zájmové skupiny z nových členských zemí fakticky nedostupné (kromě formální náročnosti procesu jde také o problematiku zvládnutelnosti podmínek spolufinancování).³⁴ Finanční nezávislost odborů, čerpajících prostředky pro vlastní činnost z členských příspěvků, je považována za významnou hodnotu garantující jejich nezávislost. Z toho je možné usuzovat, že i v nejbližší budoucnosti budou externí zdroje v českých odborech využívány pro pokrytí vedlejších a doplňkových činností a poskytovatelem takových grantových prostředků bude převážně česká vláda.

3.6 Loajalita a identifikace

V diskutované souvislosti vlivu procesu evropské integrace a mechanismu fungování Evropské unie na české odbory jako významné domácí zájmové skupiny je jisté namísto uvést několik poznámek o možné sebeidentifikaci českých odborů v kontextu EU.

Bylo by možné předpokládat, že české odbory budou zdůrazňovat některé zájmy svých vlastních členů jako národní zájmy ČR. Taková argumentace je však (alespoň na úrovni zástupců českých odborů se zkušenostmi s prací v EU) poměrně vzácná. Převládá názor, že tradiční zájmy odborů (ochrana pracovních míst, pracovních a sociálních podmínek zaměstnanců) jsou společné všem odborářům v celé EU. V tomto případě skutečně platí, že to, co odboráře z různých zemí EU spojuje, je chápáno jako významnější než to, co je rozděluje. Společný postup v konkrétních věcech ve vztahu k evropským institucím (např. směrnice o službách, aspekty reformního úsilí v rámci Lisabonské strategie), asociacím zaměstnavatelů na evropské úrovni (např. regulace nadnárodních korporací a pohybu investic, standardy ochrany pracovníků), či iniciativám nebo praxím konkrétních členských států (např. sociální, mzdový, daňový dumping) je (i) pro české odbory důležitější, než tvrdý postup v konkrétních kontroverzních tématech, na které se názory odborů z jednotlivých členských zemí nutně liší (typicky přechodná období, skryté formy diskriminace pracovníků z nových členských zemí).

Společné postoje odborářů vyjednané v rámci prostoru EU jsou českými odbory využívány pro tlak na českou vládu na domácí scéně. Společný postup či úzká spolupráce české vlády a českých odborů je naopak neobvyklý – o postoj české vlády či praxi běžnou v ČR se české odbory v rámci jednání v EU neopírají. Zástupci českých odborů považují své zkušenosti

s prací v evropských strukturách za „školu demokracie“. Považují se za plnohodnotné členy EU, respektují tamní prostředí a domnívají se, že se české subjekty (vláda, zaměstnavatelé i odboráři) mají od svých evropských protějšků mnohé co učit. Lze zaznamenat i argumentaci typu „chovejme se jako člen EU“. Na základě uvedeného lze konstatovat, že projevy „evropské“ sebeidentifikace českých odborových sdružení se vyskytují poměrně často.

4. Namísto závěru: k úrovni tranzice, demokratické konsolidace a evropeizace českých odborů

Struktura vládnoucích institucí na evropské rovině vytváří zvláštní prostředí, v němž se musejí orientovat i vnitropolití aktéři a musejí tomuto prostředí přizpůsobovat svoje cíle, strategie a funkcionální a organizační struktury (srovnej Hix, Goetz 2000: 3–9). To se, jak jsme mohli sledovat, stalo i v případě českých odborů.

Jiným dílčím projevem evropeizace je internalizace vzorců politického chování z evropské na národní rovinu (srov. Radaelli 2000). Tato tendence byla u českých odborů zvláště silná a projevy tohoto procesu byly zcela zřetelné. Působením evropské integrace (resp. EU) ve všech výše naznačených souvislostech pak dochází k vytváření nových příležitostí jak působit na vnitrostátní instituce a vybavuje subjekty novými argumenty, které pomáhají zájmové skupině tláčit na ně s cílem změnit či odstranit nevyhovující domácí politiky či omezení (srov. Hix, Goetz 2000: 10 a n.).

V tomto příspěvku jsme analyzovali změny struktury, charakteru interakcí s jinými subjekty či případné proměny zájmových preferencí, ke kterým došlo v souvislosti s evropskou integrací České republiky u českých odborových sdružení. Pozornost jsme věnovali i tomu, jak české odbory reagovaly na nové příležitosti a výzvy evropské integrace. V rámci námi zvoleného přístupu k evropeizaci jsme došli k závěru, že tento koncept je na případ českých odborů jakožto významných představitelů českých zájmových skupin aplikovatelný.

Česká odborová sdružení poměrně brzy identifikovala výzvy a příležitosti související s evropskou integrací a relativně aktivně na ně reagovala. Klíčovým se ukázalo být členství v evropských odborových federacích, které poskytlo českým odborům dostatečný servis a napojení na procesy v EU. Jako takové bylo českými odbory vysoce hodnoceno.

V souvislosti s evropskou integrací se významně rozšířil okruh partnerů a témat, kterými se české odbory aktivně zabývaly. S tím souvisel i významný nárůst kvantity i kvality komunikace a vzájemných interakcí. Spolupráce s odbory v EU i se zaměstnavateli v EU a s evropskými institucemi je vnímána jako velmi dobrá – jednoznačně převažuje modus kooperace nad konkurencí.

Zřejmě proto, že se vzorce spolupráce a komunikace navázané od poloviny 90. let ukázaly jako přiměřené a efektivní i v období po vstupu ČR do EU, nedošlo k výraznějším změnám v regionální, organizační struktuře, či struktuře hájených zájmů.

Je zajímavé, že komunikace s českou politickou reprezentací v EU je ve srovnání s její intenzitou s ostatními partnery na relativně nízké úrovni. Naopak, odbory často argumentují unijními zvyklostmi a obvyklými postupy v rámci domácích vztahů s představiteli státu.

Projevy evropeizace v případě českých odborů lze tedy sledovat v několika rovinách: (1) dochází k adaptaci na prostředí v intermediálním systému EU a k internalizaci modelů

chování a norem platných v tomto systému; (2) sledujeme přenesení těchto modelů na národní úroveň a jejich konfrontaci s těmi, které jsou platné uvnitř národního státu; (3) jsme svědky tlaku na vnitrostátní prostředí, aby převzalo evropské modely (jsou-li považovány za lépe vyhovující zájmům skupiny); (4) rovněž dochází k částečnému přijetí evropské identity a přesunu loajality směrem od národního státu k účelnému spojení se svými evropskými protějšky.

V této souvislosti je vhodné zdůraznit, že žádný z těchto projevů není v případě zájmové skupiny automatický či automaticky pozitivní (viz Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 18–19). Převážující akceptování evropských modelů a přesun identity není nutným důsledkem působení evropské integrace (jakožto nezávislé proměnné) vůči politickému systému národního státu. Jde o projevy pozorované v konkrétním případě českých odborových sdružení, u nichž lze předpokládat existenci řady specifických podmínek, které konkrétní projevy působení evropské integrace spoluvytvářejí. Tradiční a rozvinutý evropský sociální model poskytuje v mnoha ohledech snadnější a efektivnější podmínky pro působení odborů ve srovnání s těmi existujícími v prostředí ČR. Silně tudíž stimulující dialog a kooperaci mezi zúčastněnými subjekty (nejen mezi odbory samotnými, ale i mezi odbory a zaměstnavatelskými organizacemi či tvůrci politik). Pozice českých odborů a jejich zájmové priority jsou do jisté míry determinovány i stavem české ekonomiky. Česká ekonomika je otevřená a poptávka po protekcionismu je poměrně slabá, zároveň není vnímána jako výraznější hrozba v souvislosti se sociálním dumpingem či vysokou mobilitou pracovní síly. Obě tyto charakteristiky významně zmenšují případné třecí plochy mezi českými a evropskými reprezentanty hospodářských a sociálních zájmů. Vzhledem k absenci silnějších kontroverzí mezi odbory z ČR a EU a umírněnému prezentování národních zájmů Českou republikou, neexistuje významný tlak na společný postup českých odborů a české vlády.

Metodologická poznámka

V rámci této stati jsou v kapitolách věnovaných evropeizaci diskutována témata, která představitelé jednotlivých odborových sdružení subjektivně považovali za nejvýznamnější a která se proto prostřednictvím předvýzkumu dostala do jeho obsahové koncepce. V rámci vnější expertní reflexe tohoto okruhu témat můžeme dojít k závěru, že některá témata mezi těmi zkoumanými chybějí. Zmínit lze například spolupráci v rámci evropských rad pracujících, nebo problematiku transpozice rámcových dohod sociálních partnerů v EU do národní legislativy.

Míru obecné platnosti našich závěrů ovlivňuje i skutečnost, že jsem pracovali zejména s těmi odborovými sdruženími, která subjektivně vnímala diskutovanou problematiku jako významnou. Mezi několika desítkami vytipovaných odborových sdružení to byly zejména všechny velké odborové svazy. Pro celou řadu ostatních (menších) svazů však může platit, že jejich „evropská“ dimenze činnosti a zájmů je z řady důvodů méně významná.

Vzhledem k tomu, že jsme (pochopitelně) komunikovali s představiteli ČMKOS a získali jsme tak jejich velmi zajímavé postoje a stanoviska ke všem otázkám pomocí stejných nástrojů, které jsme aplikovali na jednotlivé členské svazy, rozhodli jsme se považovat tuto zastřešující organizaci za jeden ze subjektů v rámci našeho výzkumu.

Poznámky

1. K tématům výzkumu v rámci využití konceptu evropeizace více viz Dančák, Fiala, Hloušek 2005: 22–23. K rozměrům analýzy evropeizace zájmových skupin obecně srov. Fiala et al. 2006: 16–18.
2. Pojem Evropa budeme používat – nebude-li z kontextu zřejmé něco jiného – jako zástupný termín pro Evropská společenství a Evropskou unii.
3. Máme na mysli situaci, kdy je část evropské agendy v souladu s hájenými zájmy a následně jsou proto s touto agendou kompatibilní cíle příslušné zájmové skupiny, jež jsou proto potenciálně lépe prosaditelné na domácí scéně.
4. V této souvislosti nám jde o vládu v širším slova smyslu, tedy exekutivní moc a navíc i členy české reprezentace v EU tj. např. poslance Evropského parlamentu za Českou republiku.
5. Politická reprezentace ve vztahu k zájmovým skupinám může potenciálně plnit řadu relevantních rolí. Pomáhá s odkláněním a minimalizací rizik spojených s evropskou integrací a zároveň s využíváním příležitostí pramenících s integrované Evropy (jde o aspekt obhajoby národních zájmů, srov. Krpec 2005). Politická reprezentace také chrání vnitrostátní subjekty před takovými aktivitami jiných členských států, které mohou vést k redukci výhod pramenících ze členství v EU pro vnitrostátní subjekty (zabraňování diskriminaci). Na druhou stranu však politická reprezentace může být překážkou pro realizaci zájmů členů zájmové skupiny a to jak na domácí scéně, tak v prostředí EU. V této souvislosti může být vláda přesvědčena o nutnosti změny pro zájmovou skupinu nevýhodné politiky na základě argumentace zvyklostmi a pravidly v EU či za podpory partnerů domácí zájmové skupiny v EU (tlak na vládu přes EU). Konečně může být politická reprezentace vnímána zájmovou skupinou jako fungující paralelně s minimální interakcí zájmů na úrovni EU.
6. V roce 1993 se již samostatná česká tripartita oficiálně přejmenovala na Radu pro dialog sociálních partnerů a postavení Rady vůči vládě bylo obecně oslabeno, získala spíše status poradního orgánu. Radikální návrhy některých ministrů z let 1992–1996, aby vláda Radu opustila, však na druhou stranu nikdy nebyly vyslyšeny. K fungování tripartity v 90. letech srov. Mansfeldová 1997: 104–127, v současnosti viz Hála et al. 2002; Kroupa et al. 2004: 13–20; Mansfeldová 2005: 109–116. Odbory v Radě reprezentuje vedle ČMKOS i ASO, která v roce 2000 nahradila KUK, jejíž reprezentativnost byla vzhledem k úbytku členů zpochybněna. Platí, že členem Rady může být odborová centrála zastupující alespoň 150 000 členů, což splňují jen ČMKOS a ASO.
7. K tripartitě v post-komunistických zemích obecně srov. Genov 2005.
8. V březnu 1994 sdružovala ČMKOS 38 odborových svazů a cca 3,5 milionu členů (Brokl, Mansfeldová 1996: 155), o tři roky již bylo odborářů v ČMKOS o milion méně a počet sdružených svazů činil 36 (Mansfeldová 1997: 108). V roce 2004 bylo v odborech celkem organizováno 860 000 pracujících. Jestliže tedy v říjnu roku 1990 bylo v odborech začleněno 84% zaměstnanců, v létě roku 2003 byl tento podíl pouze 22% (Vašková, Kroupa, Hála 2005: 142). K obecným důvodům nezájmu o členství v odborech viz Vašková, Kroupa, Hála 2005.
9. Již v roce 1997 ale ČMKOS sdružovala cca 90% všech odborářů (Mansfeldová 1997: 116). Vedle ČMKOS působí Odborové sdružení Čech, Moravy a Slezska blízké KSČM (OSČMS), Křesťanská odborová koalice (KOK) či Konfederace umění a kultury (KUK). V roce 1995 vznikla Asociace samostatných odborů (ASO). ČMKOS však početně i vlivem jednoznačně dominuje.
10. Generální dohoda nebyla závazná právně, ale byla závazná politicky a jako taková byla i respektována.
11. Ke změnám socioekonomických podmínek, na něž musejí odbory reagovat, srov. Sörries 1999: 49–66. Mezi tyto změny patří podle Sörriese (1) internacionalizace trhů, (2) evropeizace monetární politiky prostřednictvím EMU a eura, (3) strukturální proměny společnosti, (4) proměny vzorců průmyslových vztahů.
12. Na výraznou změnu podmínek v důsledku vstupu nadnárodních firem na náš trh upozornili například představitelé OS Kovo, na dramatickou změnu prostředí aktivně reagoval v souvislosti s privatizací státních podniků a vstupu zahraničního kapitálu například OS pracovníků obchodu.

13. Například ČMKOS byla původně pozorovatelem, od poloviny 90. let pak členem Evropské odborové konfederace, OS Stavba ČR se stal členem *European Federation of Building and Wood Workers* 1. 7. 2004, ale od roku 1991 měl status pozorovatele. OS Kovo se stal členem *European Metalworkers Federation* ještě před podpisem asociační smlouvy.
14. Příkladem může být funkce místopředsedy Evropské federace horníků, chemiků a energetiků (*European Mine, Chemical and Energy Worker's Federation*) zastávaná předsedou OS pracovníků hornictví.
15. V tomto smyslu se vyjadřují představitelé ČMKOS, OS Kovo, OS pracovníků dopravy, či OS pracovníků peněžnictví a pojišťovnictví.
16. Kvalitní komunikaci a dlouhodobou přítomnost v evropských strukturách si pochvalují mimo jiné zástupci OS Kovo, OS pracovníků dopravy nebo OS Echo.
17. O vytvoření vlastní struktury v Bruselu uvažuje z oslovených subjektů jenom ČMKOS. Ani jejich zástupci však tento problém nepovažují za zvláště aktuální.
18. Empirický výzkum v rámci projektu *Politici aktéři v procesu evropeizace a internacionalizace politického prostoru České republiky* financovaný z prostředků Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky realizoval výzkumný tým z Katedry mezinárodních vztahů a Evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Prostřednictvím sběru veřejně dostupných dat, rešerší placených databází a především vedením strukturovaných rozhovorů s předními představiteli významných českých zájmových skupin byl získán rozsáhlý archiv relevantních dat. Tato stat' čerpá z řady obsahových analýz vzniklých na jeho základě.
19. O modu kooperace explicitně hovoří zástupci ČMKOS i dalších odborových sdružení (OS Kovo, OS pracovníků obchodu, OS pracovníků dopravy, OS pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu a další)
20. Významný nárůst ve využívání internetu a elektronické pošty je vůbec nejčastěji zmiňovanou změnou, ke které na poli komunikace v období evropské integrace došlo.
21. Pozitivně je hodnocena ze strany ČMKOS existence a funkčnost spolupráce ve třech tzv. mezi-regionálních odborových radách: Severní Čechy – Sasko – Polsko; Západní Čechy – Bavorsko; Jižní Čechy – Horní Rakousko.
22. Příkladem mohou být schůzky předsedů odborových svazů stavbařů z ČR, Slovenska, Maďarska a Polska, nebo intenzivní spolupráce odborů zastupujících zaměstnance v hornictví, geologii a naftovém průmyslu v rámci odborové rady Severní Čechy – Sasko – Polsko.
23. Možným vysvětlením je existence řady společných zájmů odborů z Německa či Rakouska na straně jedné a ČR či Polska na straně druhé. Zájem našich odborů je například rychlý růst mezd svých členů. Zájem Rakouska či Německa je rychlé srovnání životní úrovně mezi starými a novými členskými zeměmi, což snižuje atraktivitu případného pohybu za prací.
24. Odboráři z původní patnáctky pomohli se zapracováním odborářů z ČR do evropských struktur a procesů. Odboráři z České republiky pak jsou ochotni stejným způsobem uvést do problematiky odboráře nově přistupujících zemí. Např. explicitní vyjádření požadavku zavedení omezení volného pohybu osob je poměrně výjimečné (zástupci OS Stavba).
25. Skutečně nové zájmové priority se v souvislosti s evropskou integrací neobjevily. Zástupci odborů hovoří spíše o rozšíření témat – stávající zájmy jsou hájeny v nových souvislostech (vstup nadnárodních korporací, volný pohyb, silná konkurence).
26. Takovouto argumentaci často využívají dle svých zástupců v podstatě všechny odborové svazy. Evropský sociální model, ale i prostředí pro komunikaci a vyjednávání jsou konfrontovány s prostředím českým. Odbory dávají jasně najevo, že většinu aspektů evropského modelu preferují.
27. Společný postup se silnými odbory členských zemí EU považují za klíčový zástupci odborů řady českých odborových sdružení (explicitně se takto vyjádřili zástupci především ČMKOS, OS Kovo, OS Stavba, OS pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu).
28. Omezenou komunikaci připouštějí například zástupci OS pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu, OS pracovníků obchodu, OS Stavba a OS pracovníků dopravy. ČMKOS či OS Kovo uvádějí, že se o komunikaci a spolupráci snaží, druhá strana o ni nemá vždy zájem. V žádném

- případě se nedá hovořit o nějaké formě institucionalizovaných komunikačních (s částečnou výjimkou OS Kovo možná i ČMKOS) a pracovních vztahů mezi odboráři a zástupci české mise v EU.
29. Takovým názorem se prezentují představitelé ČMKOS a místy i OS Kovo.
  30. Prakticky všichni zástupci českých odborů konstatují, že jim česká reprezentace (především pak čeští poslanci Evropského parlamentu) příliš nepomáhají, případně se o to snaží, ale jejich orientace v problémech a potenciál pomoci s jejich řešením je omezený.
  31. Nadstandardní spolupráci s Richardem Falbrem, respektive jeho kompetentnost (která není mezi poslanci ze ČR v Evropském parlamentu) uvedlo například OS Echo, OS Stavba, OS pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu, OS pracovníků peněžnictví a pojišťovnictví, či OS pracovníků obchodu.
  32. Ze zástupců českých odborových sdružení uvedla pouze ČMKOS (a v jednom případě i OS Kovo), že má zkušenosti s čerpáním prostředků z evropských fondů. Ostatní OS prostředky nečerpají.
  33. Odborníka na problematiku získávání zdrojů z EU má pouze zastřešující ČMKOS a OS Kovo.
  34. Řada odborových sdružení dokonce uvádí, že se objem prostředků, které jsou k dispozici, omezil (OS Echo, OS Stavba, OS pracovníků dopravy, OS pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu).

Použitá literatura

- Beyme, Klaus von. 1994. *Systemwechsel in Osteuropa*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Brokl, Lubomír; Mansfeldová, Zdenka. 1996. „Social Partnership in the Czech Republic.“ In: *Austro-Corporatism: Past-Present-Future*. Eds. Günther Bischof; Anton Pelinka. New Brunswick – London: Transaction Publishers, 151–156.
- Dančák, Břetislav, Fiala, Petr a Hloušek, Vít. 2005. „Evropeizace: pojem a jeho konceptualizace.“ In: *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Eds. Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vít Hloušek. Brno: IIPS, 11–25.
- Fiala, Petr. 2005. „Der Transformationsprozess in Tschechien.“ In: *Der kulturelle Umbruch in Ostmitteleuropa. Der Transformationsprozess und die Bildungs- und Kulturpolitik Tschechiens, der Slowakei, Polens und Ungarn in Kontext der internationalen Beziehungen*. Eds. Peter Bachmaier, Beata Blehova. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 93–106.
- Fiala, Petr; Hloušek, Vít. 2003. „Stranický systém České republiky.“ In: *Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Petr Fiala, Ryszard Herbut a kol. Brno: IIPS, 13–54.
- Fiala, Petr; Hloušek, Vít; Pitrová, Markéta; Pšeja, Pavel; Suchý, Petr. 2006. Evropeizace politických stran a zájmových skupin: základní problémy a směry analýzy. *Politologický časopis XIII*(1), 3–26.
- Genov, Nikolai. 2005. „State and economy in Eastern Europe: trends in establishing social dialogue.“ In: *Patterns of Europeanisation in Central and Eastern Europe*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Vera Sparschuh, Agnieszka Wenninger. Hamburg: Krämer, 95–115.
- Hála, Jaroslav; Kroupa, Aleš; Mansfeldová, Zdenka; Kux, Jaroslav; Vašková, Renáta; Pleskot, Igor. 2002. *Development of social dialogue in the Czech Republic*. Praha: VUPSV (www.vupsv.cz); ověřeno k 20. 11. 2006.
- Hix, Simon a Goetz, Klaus H. 2000. „Introduction: European Integration and National Political Systems.“ *West European Politics* 23(4), 1–26.
- Kolář, Petr; Syllová, Jindřiška. 2005. „Některé právní aspekty reprezentace zájmů v České republice po roce 1989.“ In: *Participace a zájmové organizace v České republice*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Aleš Kroupa. Praha: SLON, 19–40.
- Kroupa, Aleš; Hála, Jaroslav; Vašková, Renáta; Mansfeldová, Zdenka; Šimoník, P. 2004. *Odbory, zaměstnavatelé, sociální partneři – odborová organizovanost v ČR a hlavní faktory jejího vývoje*. Praha: VUSPV (www.vupsv.cz); ověřeno k 20. 11. 2006.

- Kroupa, Aleš; Mansfeldová, Zdenka. 1997. „Občanská sdružení a profesní komory.“ In: *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Lubomír Brokl a kol. Praha: SLON, 151–186.
- Krpec, Oldřich. 2005. „Národní zájem – problematika jeho konstituování. Teoretické a metodologické problémy empiricko-analytického výzkumu národních zájmů.“ In: *Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, modely*. Eds. Petr Fiala, Maxmilián Strmiska. Brno: CDK a ISPO, 73–92.
- Mansfeldová, Zdenka. 2005. „Sociální dialog a jeho budoucnost.“ In: *Participace a zájmové organizace v České republice*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Aleš Kroupa. Praha: SLON, 105–128.
- Mansfeldová, Zdenka. 1997. „Sociální partnerství v České republice.“ In: *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Lubomír Brokl a kol. Praha: SLON, 99–150.
- Risse, Thomas, Cowles, Maria G. a Caporaso, James. 2001. „Europeanization and Domestic Change: Introduction.“ In: *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Eds. Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse. Ithaca, London: Cornell University Press, 1–20.
- Radaelli, Claudio M. 2000. „Whither Europeanisation? Concept stretching and substantive.“ *European Integration online Papers* 4(8) (<http://eiop.or.at>); ověřeno k 15. 11. 2006.
- Smekal, Hubert. 2005. „Evropeizace práva.“ In: *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Eds. Břetislav Dančák, Petr Fiala, Vít Hloušek. Brno: IIPS, 344–364.
- Sörries, Bernd. 1999. *Europäisierung der Arbeitsbeziehungen. Der Soziale Dialog und seine Akteure*. München – Mering: Rainer Hampp Verlag.
- Vašková, Renáta; Kroupa, Aleš; Hála, Jaroslav. 2005. „Možnosti a bariéry členství v odborech.“ In: *Participace a zájmové organizace v České republice*. Eds. Zdenka Mansfeldová, Aleš Kroupa. Praha: SLON, 129–158.
- Vodička, Karel; Cabada, Ladislav. 2003. *Politický systém České republiky: Historie a současnost*. Praha: Portál.